

Corpus Inscriptionum Slovaciae I.1
Súpis nápisov zo Slovenska I.1

LATINSKÁ EPIGRAFIA

Dejiny a metodika výskumu
historických nápisov zo Slovenska

JURAJ ŠEDIVÝ A KOLEKTÍV

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
BRATISLAVA 2014

OBSAH

Úvod	13
JURAJ ŠEDIVÝ	
Predmet a ciele epigrafického bádania na Slovensku	19
JURAJ ŠEDIVÝ	
Dejiny epigrafických výskumov v okolitých krajinách a na Slovensku	25
Počiatky modernej epigrafie stredovekých a ranonovovekých nápisov v nemecky hovoriacich krajinách	25
WALTER KOCH	
Stredoveká a ranonovoveká epigrafia v Českej republike	31
JIŘÍ ROHÁČEK	
Dejiny bádania epigrafických pamiatok v Maďarsku	41
ZOLTÁN VÁRADY	
Epigrafické výskumy na Slovensku	47
JURAJ ŠEDIVÝ	
Metodika opisu historických nápisov	65
JURAJ ŠEDIVÝ	
Základná epigrafická terminológia	65
JURAJ ŠEDIVÝ	
Terénny výskum, jeho spracovanie a archivácia dát	71
JURAJ ŠEDIVÝ	
Publikovanie a jeho normy	81
JURAJ ŠEDIVÝ	
Názvoslovie epigrafických písiem zo Slovenska	91
JURAJ ŠEDIVÝ	
Neepigrafické pramene a sekundárna literatúra ako pomocné zdroje výskumu historických nápisov zo Slovenska	101
Informačné zdroje Pamiatkového úradu SR ako podklad pre epigrafické výskumy	101
HENRIETA ŽAŽOVÁ	

INHALTSVERZEICHNIS

Einleitung	13
JURAJ ŠEDIVÝ	
Gegenstand und Ziele epigraphischer Forschung in der Slowakei	19
JURAJ ŠEDIVÝ	
Geschichte epigraphischer Forschungen in umliegenden Ländern und in der Slowakei	25
Die Anfänge der modernen mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Epigraphik im deutschsprachigen Bereich	25
WALTER KOCH	
Mittelalterliche und frühneuzeitliche Epigraphik in der Tschechischen Republik	31
JIŘÍ ROHÁČEK	
Geschichte der epigraphischen Forschungen in Ungarn	41
ZOLTÁN VÁRADY	
Epigraphische Forschungen in der Slowakei	47
JURAJ ŠEDIVÝ	
Methodik der Beschreibung historischer Inschriften	65
JURAJ ŠEDIVÝ	
Basisterminologie der Epigraphik	65
JURAJ ŠEDIVÝ	
Die Feldforschung, ihre Nachbearbeitung und Datenarchivierung	71
JURAJ ŠEDIVÝ	
Das Publizieren und seine Normen	81
JURAJ ŠEDIVÝ	
Nomenklatur der epigraphischen Schriften aus der Slowakei	91
JURAJ ŠEDIVÝ	
Nichtepigraphische Quellen und Sekundärliteratur als Grundlage für die Erforschung epigraphischer Inschriften aus der Slowakei	101
Informationsquellen des Denkmalschutzamts der Slowakischen Republik als Grundlage für epigraphische Forschungen	101
HENRIETA ŽAŽOVÁ	

Galerijné zbierky, literatúra a databázy z dejín umenia ako zdroj epigrafických poznatkov BIBIANA POMFYOVÁ – DUŠAN BURAN – ZUZANA ČOVANOVÁ JANOŠÍKOVÁ	107
Muzeálne zbierky a databázy ako zdroj informácií o historických nápisoch MIROSLAV ŠTEVÍK	143
Pamiatkové, muzeálne a galerijné zbierky v Maďarsku so slovacikálnym materiálom a ich databázy PÁL LŐVEI	147
Archívne pramene ako zdroje poznatkov k historickým nápisom MIROSLAV ČOVAN	156
Kampanologické pamiatky v kontexte výskumu historických nápisov: pramene, literatúra, metodika JURAJ GEMBICKÝ	165
Základná heraldická a genealogická literatúra k interpretácii epigrafických nosičov FREDERIK FEDERMAYER	177
Architektonická a umenovedná terminológia používaná pri opise epigrafických nosičov zo Slovenska ZDENKA ŠEDIVÁ	185
Nemecké resumé	211
Zoznam skratiek	243
Menný register	244
Miestny register	248
Zdroje obrazového materiálu	250
Výberová bibliografia	254
O autoroch	261

Galeriensammlungen, Literatur und Datenbanken zur Kunstgeschichte als Quellen epigraphischer Erkenntnisse BIBIANA POMFYOVÁ – DUŠAN BURAN – ZUZANA ČOVANOVÁ JANOŠÍKOVÁ	107
Museensammlungen und Datenbanken als Quelle von Informationen zu historischen Inschriften MIROSLAV ŠTEVÍK	143
Denkmal-, Museal- und Galeriensammlungen in Ungarn mit slowakischem Material und ihre Kataloge und Datenbanken PÁL LŐVEI	147
Archivquellen als Erkenntnisbasis für historische Inschriftenforschung MIROSLAV ČOVAN	156
Kampanologische Denkmäler im Kontext der epigraphischen Forschung: Quellen, Literatur, Methodik JURAJ GEMBICKÝ	165
Grundlegende heraldische und genealogische Literatur zur Deutung epigraphischer Träger FREDERIK FEDERMAYER	177
Architektonische und kunsthistorische Basisterminologie zur Beschreibung von Inschriftenträgern aus der Slowakei ZDENKA ŠEDIVÁ	185
Deutsche Zusammenfassung	211
Abkürzungsverzeichnis	243
Personenregister	244
Ortsregister	248
Abbildungsnachweis	250
Ausgewählte Literatur	254
Über die Autoren	261

na katalogizačných lístkoch je druhostupňová evidencia.⁵³⁶ V osemdesiatych rokoch sa vyvinuli snahy o vytvorenie jednotných pravidiel opisu zbierkových predmetov.⁵³⁷ **Ponovembrový vývoj** priniesol odlišné podmienky pre ďalší vývin slovenského múzejníctva. Nový zákon o múzeách a galériách v roku 1998 nahradil starší zákon z roku 1961.⁵³⁸ Od deväťdesiatych rokov nadobudlo novú intenzitu elektronické spracovávanie fondov. Využívali sa na to rôzne operačné systémy. Od roku 1991 sa začal používať katalogizačný systém AMIS (Automatizovaný múzejný informačný systém), následne aj ďalšie. Smernice Ministerstva kultúry Slovenskej republiky pre správu zbierkových predmetov z roku 1995 dali možnosť viesť evidenciu zbierkových predmetov s využitím výpočtovej techniky.⁵³⁹ V roku 2004 sa zaviedol ESEZ (Elektronické spracovanie evidencie zbierok), od roku 2008 ESEZ 4G. Niektoré múzeá vedú elektronickú evidenciu v systéme PRO MUZEUM od firmy Bach, resp. v rôznych informačných systémoch, vrátane využitia MS Excel a MS Access. Povinnosť elektronicky spracúvať zbierky stanovil zákon 206/2009 Z.z.⁵⁴⁰ Ide však o dlhodobý proces a v praxi sa napíňa rozlične. Elektronicky sú spracované iba časti zbierkových fondov. Najucelenejším prameňom pre epigrafický výskum v múzeách sú nateraz katalogizačné karty. Závazná právna úprava odbornej evidencie zbierkových predmetov, ako sa už uviedlo, platila od roku 1961. Spomínané karty sa viedli a evidovali v jednotlivých múzeách. Pre epigrafa sú z nich najdôležitejšie tri údaje: opis predmetu s uvedením nápisu, lokalita výskytu predmetu a obdobie jeho vzniku. Pri epigrafickom výskume je potrebné pristupovať k jednotlivým múzeám diferencovane.⁵⁴¹ Žiaduca je dobrá komunikácia s kustódmí jednotlivých fondov, ktorí majú najlepší prehľad o spravovaných zbierkach. Napriek tomu si epigraf môže čiastočne už dopredu zmapovať rozsah databáz, podiel elektronicky spracovaných zbierok a pod. Najmä pri zložitejších (napr. inojazyčných) nápisoch je žiaduce overiť správnosť jeho prepisu na zbierke priamo v depozitári múzea.

Jednou z on-line databáz, kde sa dostávajú informácie z ESEZ-u, je CEMUZ, z ďalších možno spomenúť EUROPEANU. Informácie sa do nich dostávajú dávkovými súbormi. Mimomúzejná verejnosť má prístup do CEMUZ-u cez <http://www.cemuz.sk>. Ten je však obmedzený (nie všetky informácie sú prístupné). Na druhej strane databáza EUROPEANA (<http://europeana.eu>) nie je k záznamom z ESEZ – CEMUZ obmedzená. CEMUZ však obsahuje oveľa viac záznamov. Napriek čiastočnej dostupnosti elektronických záznamov o zbierkach je fundamentom dôkladného epigrafického výskumu výskumná práca priamo v jednotlivých múzeách Slovenska.

- 536 Smernice a metodické pokyny pre správu zbierok v múzeách a galériách, Bratislava 1972; JURČIKOVÁ, Metodika, s. 18.
- 537 Metodika vyplňovania katalogizačných lístkov v odboroch prírodných a spoločenských vied v múzeách na Slovensku, Bratislava 1985.
- 538 MRUŠKOVÍČ – DARULOVÁ – KOLLÁR, Múzejníctvo, s. 104.
- 539 Smernice Ministerstva kultúry Slovenskej republiky pre správu zbierkových predmetov v múzeách, galériách a iných organizáciách zabezpečujúcich muzeálnu a galérijnú činnosť v riadení Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, Bratislava 1996, s. 12–13.
- 540 Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 9. novembra 2009, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty, s. 4064, Zbierka zákonov č. 523/2009, čiastka 184.
- 541 Podrobnejšie o slovenských múzeách pozri: GAŽO, Jozef a kol.: Slovenské múzeá, Bratislava 1975; OKÁLI, Ilja – PODUŠELOVÁ, Gabriela a kol.: Slovensko. Sprievodca po múzeách a galériách. Bratislava 1994; Adresár múzeí na Slovensku 2011, Banská Bystrica 2011.

PAMIATKOVÉ, MUZEÁLNE A GALERIJNÉ ZBIERKY V MAĎARSKU SO SLOVACIKÁLNYM MATERIÁLOM A ICH DATABÁZY*

PÁL LÖVEI

V Maďarsku sa nenachádza inštitúcia a ani nevznikol systematickejší projekt, ktorý by sa zaoberal stredovekými a novovekými epigrafickými pamiatkami, ich katalogizáciou, analýzou, a to ani s ohľadom na územie dnešného štátu, ani s ohľadom na územie bývalého Uhorského kráľovstva. Doteraz preto nevzniklo dielo, akým sú zväzky „Die Deutschen Inschriften“, hoci v rámci tohto projektu boli publikované – i keď dost dávno – nápisy z Burgenlandu, časti bývalého Uhorska, dnes súčasťou Rakúska.⁵⁴² Táto edícia sa stala vzorom pre monografiu o nápisoch z niekdajšieho uhorského, dnes rumunského mesta Sibiu (nem. Hermannstadt, maď. Nagyszeben), ktoré bolo jedným zo stredísk sedmohradských Sasov.⁵⁴³

Napriek tomu epigrafiu nemožno považovať za zabudnutú disciplínu, veď záujem o **rímske nápisy** z územia niekdajšieho Uhorska je evidentný už od renesancie,⁵⁴⁴ a súpis nápisových pamiatok z rímskeho obdobia považuje dnes maďarská klasická archeológia za ústrednú otázku svojho výskumu.⁵⁴⁵ Rozdiely v spracovaní antických a neskorších nápisov vyplývajú pravdepodobne z toho, že pramene sa nedochovali v rovnakom množstve. Z písomných prameňoch, ktoré ostali ako svedectvo života

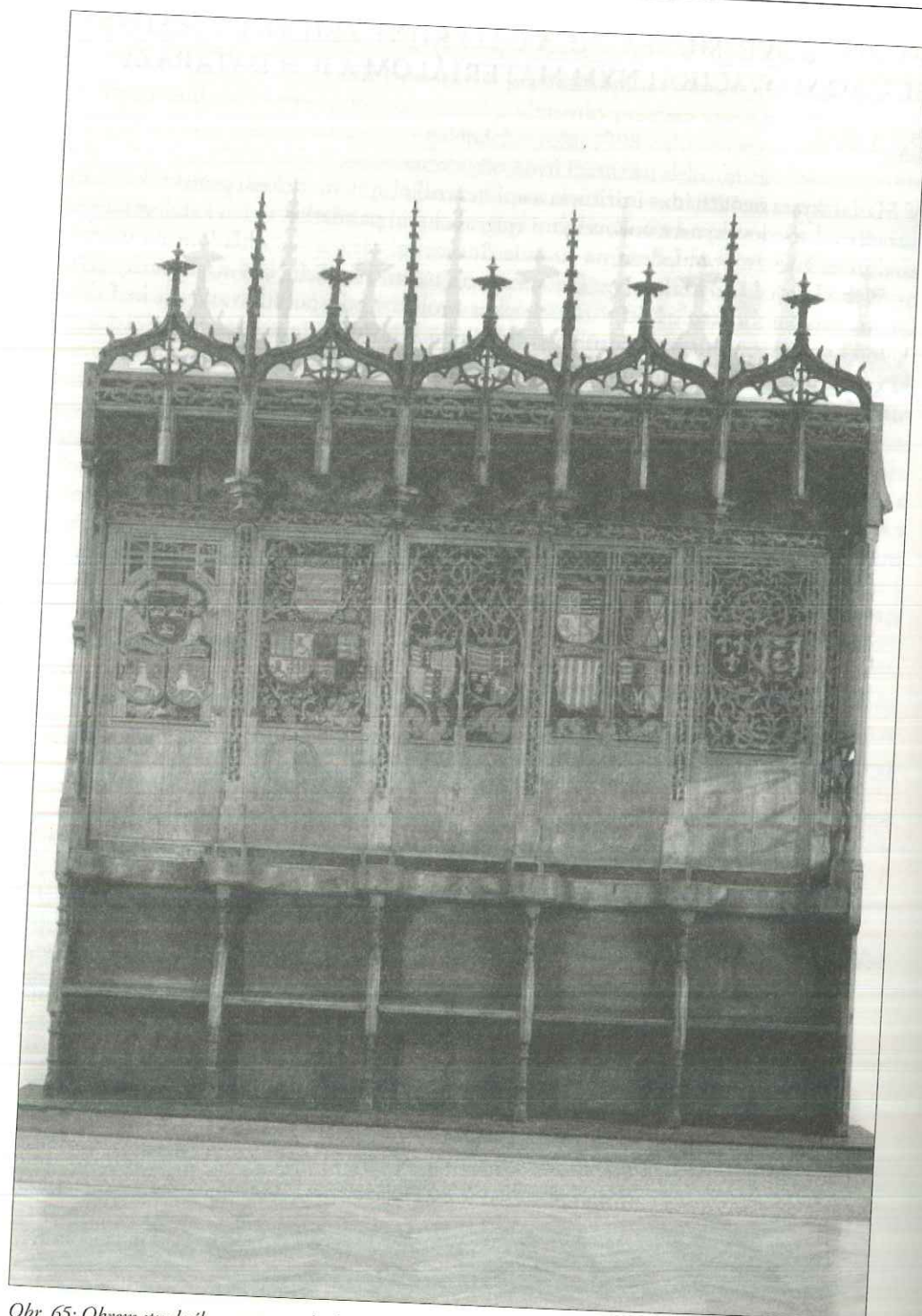
* Pozn. zostavovateľa: autor použil hranaté zátvorky za názvami diel v maďarčine, aby naznačil, v akom jazyku je cudzojazyčné resumé. V prípade slovenských textov ide o preklady názvov, aby mal čitateľ ľahšiu orientáciu v maďarsky písanej literatúre.

542 ZIMMERL, Rudolf: Die Inschriften des Burgenlandes (=Die Deutschen Inschriften 3/1), Stuttgart 1953.

543 ALBU, Ioan: Inschriften der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der Frühen Neuzeit (=Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt 3), Hermannstadt – Heidelberg 2002; TENŽE: Forme de scriere în epigrafia transilvăneană în context central-european (sec. XII–XVII). In: Studia Universitatis Cibiniensis Series Historica 1, 2004, s. 111–154 pozri: <http://istorie.ulbsibiu.ro/studia/studia1/Albu.pdf> (náhľad 7. 4. 2011). Pozri aj Albu, Ioan: Memoria epigrafică în Europa Centrală și de Sud-Est (evul mediu și epoca premodernă), Sibiu 2014.

544 RITOÓKNÉ SZALAY, Ágnes: A római feliratok gyűjtői Pannoniában. In: Pannonia Regia. Művészeti és Régészeti Tanulmányok 1000–1541, zost. Árpád Mikó – Imre Takács, Budapest 1994, s. 318–325; PAPP, Júlia: „...a' mit magunkért nem akarnánk, akarjuk Hazánkért!” (Adatok a hazai ókori emlékek leírásának és gyűjtésének történetéhez – a Nemzeti Múzeummal kapcsolatos 19. századi sajtóhírek tükrében) [„... what we would not do for ourselves, we do for our country!” (Contributions to the history of the description and collections of local ancient relics in the mirror of the press releases related to the National Museum at the beginning of the 19th century)]. In: Folia Historica 21, 1998–1999, Budapest 2000, s. 33–65.

545 Z projektu „Die römischen Inschriften Ungarns“ (RIU) vyšlo šesť zväzkov: 1: BARKÓCZI, László – MÓCSY, András: Savaria, Scarbantia und die Limes-Strecke ad Flexum – Arrabona, Budapest 1972; 2: TÍ ISTÍ: Sala, Mogentiana, Mursella, Brigetio, Budapest 1976; 3: BARKÓCZI, László – SOPRONI, Sándor: Brigetio (Fortsetzung) und die Limesstrecke am Donauknien, Budapest – Bonn 1981; 4: BURGER, Alice. Sz. – FÜLEP, Ferenc: Das Gebiet zwischen der Drau und der Limesstrecke Lussonium–Altinum, Budapest – Bonn 1984; 5: FITZ, Jenő: Intercisa, Bonn – Budapest 1991; 6: FITZ, Jenő – MÓCSY András – SOPRONI, Sándor: Das Territorium von Aquincum, die Civitas Eraviscorum und die Limesstrecke ad Matrica – Annamatia und das Territorium von Gorsium, Budapest – Bonn 2001; mimo radu je veľmi dôležitou prácou: TÓTH, Endre: Lapidarium Savariense. Savaria római feliratos emlékei. In: Savaria 34, 2011, č. 2, s. 8–283.

Obr. 65: Okrem stredného segmentu obsahujú všetky štyri ostatné časti korvínovského stalla z Bardejova (dnes v Magyar Nemzeti Múzeu v Budapešti) nápisy, ktoré svedčia o prieniku renesancie.

v rímskych provinciách okrem súdobých historických prác, možno spomenúť množstvo nápisov na kamenných nosičoch, v menšom množstve aj na zlatníckych dielach či iných kovových predmetoch. Počet týchto predmetov je pomerne veľký: iba z územia bývalej Panónie, z tzv. Zadunajska a jeho okrajov je doteraz známych vyše 6000 nápisov.⁵⁴⁶

Z obdobia stredoveku sa pre porovnanie zachovalo vyše 200 tisíc listín z Uhorského kráľovstva.⁵⁴⁷ Pomer zachovaných **stredovekých epigrafických pamiatok** v porovnaní s listinnými prameňmi je oveľa menší a tvorí iba zlomok z množstva tunajších nápisov z rímskych čias. Množstvo stredovekých náhrobných kameňov (zhotovených do roku 1541/43, t. j. do obsadenia Budína, resp. obsadenia lomov na tzv. červený mramor v pohorí Gerece Osmanmi) nepresahuje počet 1500 kusov (ak nepočítame nezdobené, jednoduché, len málo otesané náhrobné kamene nachádzajúce sa v okolí kostolov). Časť z tohto jeden a pol tisíce náhrobkov predstavujú navyše len kamenárske diela bez nápisu. Počet nápisových pamiatok na kamenných nosičoch príliš nerozširujú ani pamiatky s nápismi na budovách.

Nápisy na oltároch resp. tabuľových obrazoch možno označiť za „statické“, ich počet sa už dnes nezvyšuje. Len u nástenných obrazov možno dúfať v nové nálezy. Väčšinu z textov na týchto nosičoch možno len okrajovo chápať ako historické pramene, keďže zobrazuje len náboženskú tematiku, resp. zachytáva len texty z náboženskej literatúry. Preto z hľadiska histórie Uhorska ich výskum neprinesie veľa nových poznatkov.

Stredoveká epigrafia je i napriek všetkému súčasťou výučby stredovekých dejín, ale v skutočnosti je to pomerne zanedbávaná disciplína.⁵⁴⁸ V posledných desaťročiach sa na túto problematiku špecializoval jediný archeológ-historik, Zoltán Várady, ktorý spracoval nápisy na kamenných pamiatkach Zadunajska. Výsledky svojej zberateľskej činnosti uverejnil vo viacerých štúdiách, ale len v periodikách lokálneho, ťažšie dostupného charakteru.⁵⁴⁹ Jeho výskum sa však nesústredil na nápisy na nástenných obrazoch. Epigrafické využitie majú však aj projekty s príbuzným zameraním: Dénes Radocsay si predsavzal zozbierať všetky stredoveké nápisy na náhrobných kameňoch v Karpatskej kotline, no zámer ostal po jeho náhlej smrti v roku 1974 nenaplnený. Torzovitý súpis prevzali a odhodlali sa pokračovať v ňom historici umenia Lívia Varga a Pál Lővei. V práci im pomáhal aj historik Pál Engel. Smrť Lívie Varga a Pála Engela zabránili dokončeniu práce. Táto katalogizačná činnosť (a v súvislosti s ňou publikovaných približne sto kratších či dlhších štúdií z takmer troch desaťročí) kládla dôraz na prečítanie nápisov a miestami aj na načrtnutie epigrafických špecifík, ale cieľom tejto činnosti nebol epigrafický výskum ako taký, ale len poskytnutie základného materiálu

546 KOVÁCS, Péter: The late Roman Epigraphy in Pannonia. In: *Epigraphica II. Mensa rotunda epigraphiae Daciae Pannonicaeque* (=Hungarian Polis Studies 11), Debrecen 2004, s. 185–195.

547 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest), Diplomatikai Gyűjtemény (DL) a Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF).

548 KUBINYI, András: Epigráfia. In: *A történelem segédtudományai*, zost. István Kállay, 2. vyd. Budapest 1986, s. 43–60; VÁRADY, Zoltán: A középkori epigráfia kutatás Magyarországon. In: *Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola Tudományos Közleményei* 3, 1998, s. 147–157.

549 Napr.: VÁRADY, Zoltán: Romanische und frühgotische Inschriften. In: *Communicationes Academiae Paedagogicae Szekszárdiensis*, Szekszárd 1999, s. 71–84; TENŽE: Zusammenfassung der epigraphischen Untersuchungen an den mittelalterlichen Steininschriften in Transdanubien. In: „Quasi liber et pictura“. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára, zost. Gyöngyi Kovács, Budapest 2004, s. 615–628.

k takémuto výskumu.⁵⁵⁰ Podobný výskum, ktorý má na zreteli skôr dejiny ako také a dejiny umenia než epigrafiu, možno spojiť s katalogizáciou náhrobných kameňov po roku 1541, predovšetkým s menami ako Zuzana Ludiková, Árpád Mikó a Géza Pálffy. Publikovali k tejto téme už niekoľko štúdií v časopise *Művészettörténeti Értesítő*, pričom sa zaoberali aj materiálom z významných kostolov na území Slovenska.⁵⁵¹

Keďže chýba inštitúcia, ktorá by sa venovala systematickému epigrafickému výskumu, neexistuje na území dnešného Maďarska miesto, kde by sa koncentrovali epigrafické pamiatky. Tie, rovnako ako aj rukopisné materiály, občas len sporadické zmienky, možno nájsť iba namáhavou prácou. Ak ich bádateľ aj nájde, je to zväčša len náhodné. V tomto smere disponujú najširším materiálom zbierky umeleckých predmetov v Budapešti. Na efektívne využitie zbierok je však potrebné poznať základný **vývoj histórie ochrany pamiatok** v Maďarsku.

550 O dejinách bádania: LÖVEI, Pál: A középkori Magyarországi síremlékek – kutatási helyzetkép. In: *Ars Hungarica* 23, 1995, s. 243–252; Výsledky práce, ktoré možno chápať ako úvod do problematiky v európskom kontexte, sú súhrnne v rukopisnej podobe dostupné aj na internete: LÖVEI, Pál: „Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria” – Bevezető fejezetek a középkori Magyarországi síremlékek katalógusához. Akadémiai doktori értekezés, Budapest 2009. – http://real-d.mtak.hu/381/1/Lovei_Pal1.pdf; http://real-d.mtak.hu/381/4/Lovei_Pal2a.pdf; http://real-d.mtak.hu/381/7/Lovei_Pal_kepek.pdf (náhľad 1. 6. 2013); Štúdie aj o náhrobných nápisoch z územia dnešného Slovenska: ENGEL, Pál – LÖVEI, Pál – VARGA, Livia: Gótikus sírkövek Máriavölgyről és Segesdről. In: *Művészettörténeti Értesítő* 30, 1981, s. 140–144; ENGEL Pál – LÖVEI, Pál – VARGA, Livia: A tornagörgői, egy bazini és egy ismeretlen helyről származó sírkőről [Pierres tombales de Tornagörgő (Hrhov, ČSSR), de Bazin (Pezinok, ČSSR) et de provenance inconnu]. In: *Művészettörténeti Értesítő* 30, 1981, s. 255–259; TÍ ISTÍ: Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. In: *Ars Hungarica* 11, 1983, s. 21–48; TÍ ISTÍ: Grabplatten von ungarischen Magnaten aus dem Zeitalter der Anjou-Könige und Sigismunds von Luxemburg. In: *Acta Historiae Artium* 30, 1984, s. 33–63; LÖVEI, Pál – VARGA, Livia: Síremlékek. In: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül I–II.*, zost. Ernő Marosi, Budapest 1987, s. 334–342, 459–466, 587–593, 694–701; VARGA Livia – LÖVEI, Pál: Funerary Art in Medieval Hungary. In: *Acta Historiae Artium* 35, 1990–92, s. 115–167; LÖVEI, Pál: Künstlerische Beziehungen in der Grabmalkunst der westlichen und nordwestlichen Gebiete des Königreichs Ungarn im Spätmittelalter. In: *Galéria. Ročenka Slovenskej narodnej galérie v Bratislave 2004–2005*, Bratislava 2006, s. 123–138; TENŽE: Tótselymesi Tharczai János székely ispán (†1510) sírköve [Die Grabplatte von János Tharczai von Tótselymes (†1510)]. in *Mediaevalia Transilvanica* 7–8, 2003–2004, č. 1–2, Satu Mare 2006, s. 139–142.

551 LUDIKOVÁ, Zuzana: A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei (16–17. század) [Late renaissance and baroque sepulchral monuments in the Trnava cathedral]. In: *Művészettörténeti Értesítő* (ďalej MÉ) 51, 2002, s. 85–106; MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század) [Late renaissance and early baroque tombstones in the St. Martin church in Bratislava]. In: MÉ 51, 2002, s. 107–172; MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei [Late Renaissance and early Baroque funerary monuments in the Franciscan church in Bratislava]. In: MÉ 54, 2005, s. 319–348; LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfumai és halotti címerei (1530–1700) [Renaissance and baroque tombs, epitaphs and funerary arms in the Saint James church in Lőcse (1530–1700)]. In: MÉ 55, 2006, s. 327–410; TÍ ISTÍ: A szepeshelyi Szent Márton-templom, egy felső-magyarországi katolikus központ késő reneszánsz és barokk sírkövei és halotti címerei [Late Renaissance and baroque tombstones and funerary coats of arms in the St. Martin church at Szepeshely]. In: MÉ 56, 2007, s. 313–344.; TÍ ISTÍ: A túrócszentmártoni Szent Márton-templom késő reneszánsz és barokk funerális emlékei (16–17. század) [Late renaissance and baroque funerary monuments in the St Martin church at Túrócszentmárton (Martin) (16–17th centuries)]. In: MÉ 57, 2008, s. 353–375.

Jedným z prvých krokov Maďarskej akadémie vied vo veci ochrany pamiatok bolo, že v roku 1872 bola ministerským nariadením zriadená ustanovizeň na ochranu pamiatok – *Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága* (Dočasný výbor pre uhorské pamiatky). Od roku 1881 bola premenovaná na *Műemlékek Országos Bizottsága* (skratka MOB, Krajinský pamiatkový výbor). Prvým predsedom Dočasného výboru pre uhorské pamiatky sa stal historik a právnik Augustín Szalay. Jeho menovací dekrét podpísal minister Tivadar Pauler, ktorý považoval za najdôležitejšiu úlohu výboru realizáciu súpisu pamiatok, ich kategorizovanie (na objekty, ktoré treba reštaurovať alebo len udržiavať, pretože iba následne potom, ako boli známe tieto skutočnosti, bolo možné rozhodnúť o ďalšom postupe a o prípadnom finančnom krytí v prípade potreby opráv). Hlavným cieľom bolo určiť umeleckú, či historickú hodnotu pamiatok, resp. určiť význam pre ich okolie. V tomto období sa brali do úvahy zväčša len objekty z obdobia staroveku a stredoveku a hoci zákon z roku 1881 bral ako hornú časovú hranicu záujmu začiatok 19. storočia. Z novovekých pamiatok sa v tomto období ochrana sústreďovala len na renesančné pamiatky (k barokovým, ktoré boli vtedy podhodnotené, sa obrátila pozornosť až v prvej štvrtine 20. storočia).⁵⁵²

Práca, ktorá sa začala v roku 1872, si ihneď vyžiadala **vznik archívu**, ktorý obsahoval zo začiatku nákresy, ktoré sa prikladali ako príloha k spisom, alebo ich nakupoval výbor. K nákresom čoskoro pribudli aj fotografie. Popri súpise boli nákresy považované za najdôležitejší nástroj úradníckej práce, pretože členovia výboru v hlavnom meste rozhodovali práve na základe týchto príloh. Zbieranie údajov sa začalo už pred prvou ustanovujúcou schôdzou dočasného výboru: rozhodlo sa o vydaní dotazníka v maďarskom a nemeckom jazyku (druhý bol uplatňovaný hlavne pri práci na Spiši a v saských oblastiach Sedmohradska), ktorý vyplňali externí členovia. Vyplnený dotazník posielali späť – ak sa dalo aj s kreslenými ilustráciami – do postupne sa rozširujúceho sa archívu.⁵⁵³ Túto metódu uplatňovali podľa zahraničného vzoru, keďže v niektorých nemeckých spolkových štátoch bola už zaužívaná dávnejšie a používala ju i rakúska inštitúcia na ochranu pamiatok *Kaiserliche und königliche Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* (Cisárska a kráľovská centrálna komisia pre výskum a uchovanie stavebných pamiatok). Medzi najvýznamnejších autorov spomenutých výkresov patrili Šoprončan Ferenc Storno st. (1821–1907),⁵⁵⁴ ďalej Košičan Viktor Myskovszky (1838–1909)⁵⁵⁵ a bratislavský učiteľ kreslenia József Könyöki

552 Zbierka, ktorá je venovaná ochrane pamiatok spísaných v prvom desaťročí (1846–1949): A magyar műemlékvédelem korszakai – tanulmányok [Epochen der ungarischen Denkmalpflege – Studien], zost. István BARDOLY – Andrea HARIS, Budapest 1996.

553 BARDOLY, István – LÖVEI, Pál: The First Steps for Listing Monuments in Hungary. In: *The Nineteenth-Century Process of “Musealization” in Hungary and Europe*, zost. Ernő Marosi – Gábor Klaniczay v spolupráci s Ottó Gecser (=Collegium Budapest Workshop Series No. 17), Budapest 2006, s. 249–258.

554 S jeho menom sa spája obnova významných pamiatok aj na území niekdajšieho horného Uhorska (dnešného Slovenska). Jeho kresby, prehľady a plány uchováva pamiatkový archív plánov v Budapešti, väčšina z nich je však v zbierke Šopronského múzea.

555 JANKOVIČ, Vendelín: Viktor Myskovszky (1838–1909). Príspevok k dejinám pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v druhej polovici 19. storočia. in *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 10, 1973, s. 85–221; Viktor Miškovský a súčasná ochrana pamiatok v Strednej Európe / Myskovszky Viktor és a mai műemlékvédelem Közép-Európában. Medzinárodná konferencia pri príležitosti 160. výročia narodenia Viktora Miškovského. Košice – Bardejov 18.–21. mája 1998, zost. Jozefína COREJOVÁ – István BARDOLY – Jolán VÁLINÉ POGÁNY, Bratislava – Budapest 1999.

(1829–1900).⁵⁵⁶ Z tých čias pochádza aj bohatá zbierka archívu plánov kópií nástenných obrazov. Väčšinu týchto prieskumov nástenných malieb zo stredovekých kostolov vyhotovili po prieskume a dokumentácii dvaja učelia počas svojej katalogizačnej cesty, a to József Huszka (1854–1934),⁵⁵⁷ skúmajúci uhorský štýl maľby v Sedmohradsku a na severovýchode Uhorska, resp. István Gróh (1867–1936), priemyselný výtvarník v severnom Uhorsku, napr. v Gemeri. Tri desaťročia zhŕňané poznatky, dokumenty archívu a tiež rozrastajúca sa odborná literatúra umožnili, aby kunsthistorik Péter Gerece (1856–1914) využívajúc aj pomoc štatutárnych orgánov, vydal na začiatku 20. storočia v zborníku o umeleckých pamiatkach redigovanom Júliusom Forsterom (1846–1932), vtedajším predsedom výboru, skutočne prehľadný zoznam, ktorý obsahoval vyše 4000 položiek, pričom vymenúval aj dovtedajšiu literatúru a položky nachádzajúce sa v zbierke kresieb.⁵⁵⁸

Výbor úradoval do roku 1949. Právnym nástupcom sa od roku 1957 stal *Országos Műemléki Felügyelőség* (v skratke OMF, Krajinský pamiatkový inšpektorát), od roku 1992 *Műemlékvédelmi Hivatal* (v skratke OMvH; Úrad na ochranu pamiatok), od roku 2001 *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal* (skratka: KÖH; Úrad na ochranu kultúrneho dedičstva). Po tom, ako tento úrad v roku 2012 zanikol, pamiatkové fondy (zbierka plánov, zbierka fotografií, archív/spisovňa i knižnica) sa nachádzajú vo *Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ* (skratka Forster Központ – Forsterovo centrum).⁵⁵⁹ Je dobré evidovať názvy a skratky inštitúcií, pretože odkazy na použité pramene sa pri citovaní menili podľa zmien názvov.

Po čase boli od rukopisných dotazníkov oddelené kresby, ktoré sa predtým posielali spolu, ale oba druhy prameňov uschováva zbierka plánov. I na dotazník mohli prepísať nápisy z budov a mohli samozrejme zhotovovať aj prehľadné kresby stredovekých epigrafických pamiatok. Tak sa napríklad medzi prehľadmi Viktora Myskovszkého nachádza množstvo nákresov stredovekých a ranonovovekých náhrobkov, pričom väčšina z nich sa nachádzala na území dnešného Slovenska. Veľkú časť tohto prehľadu Myskovszky sám (prípadne s Józsefom Csomom alebo Gejom Csergheom) publikoval v kratších, či dlhších štúdiách.⁵⁶⁰ V porovnaní s kresbami očistenými v ateliéroch, možno cítiť znaky autopsie na manuáloch v skicári učiteľa výtvarného umenia.⁵⁶¹ Z neskorších kresieb

⁵⁵⁶ Katalóg jeho výkresov v archíve plánov kultúrnych pamiatok v Budapešti: *Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfelmérési 1869–1890* (kiállítási katalógus), zost: Jolán VÁLINÉ POGÁNY, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 2000.

⁵⁵⁷ Huszka József, a rajzoló gyűjtő (kiállítási katalógus), zost: Zoltán FEJŐS, Néprajzi Múzeum, Budapest 2006.

⁵⁵⁸ GERECZE, Péter: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In: *Magyarország Műemlékei II*, Budapest 1906; TENŽE: A Műemlékek Országos Bizottsága rajztárának jegyzéke. In: *Magyarország Műemlékei I*. Budapest 1905, s. 171–546.

⁵⁵⁹ Adresa ostala nezmenená: *Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ* (v skratke: Forster Központ – Forster Centrum; Gyula Forster National Centre for Cultural Heritage Management), Táncsics Mihály ul. 1, Budapest I., Maďarsko.

⁵⁶⁰ Napr.: MYSKOVSZKY, Viktor: A markusfalvi vár-templomról, s a Máriássy család czimerészeti emlékeiről. In: *Archaeologiai Értesítő* 10, 1876 s. 269–274; TENŽE: Két régi síremlék a kassai domban. In: *Archaeologiai Értesítő* Uj Folyam 8, 1888, s. 125–130; CSERGHEŐ, Géza – CSOMA, József: *Alte Grabdenkmäler aus Ungarn*, Budapest 1890.

⁵⁶¹ Myskovszky Viktor vázlatfüzetei. Forster Intézet, Tervtár; Ďalšie časti Myskovszkého zbierky možno nájsť v iných fondoch zbierok na území Maďarska i Slovenska. Porovnaj: BIBÓ, István – KERNY, Terézia – SERFŐZŐ, Szabolcs: *A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti*

Obr. 66: Známý oltár z Hronského Beňadika (1427) – dnes v Keresztényi Múzeum v Ostrihome – obsahuje nápisy takmer na každej scéne.

kamenných nosičov uložených v oddelení plánov sú vzácne tie, ktoré opisujú diela z banskoštiavnického Starého zámku. Tie boli druhotne zamurované vysoko nad úroveň zeme a sú preto ťažšie prístupné. Prekreslenia boli zhotovené frotážou pri prestavbe v roku 1910.⁵⁶² Pamiatková zbierka plánov uchováva približne 1000 kópií nástenných malieb pochádzajúcich z poslednej štvrtiny 19. alebo zo začiatku 20. storočia. Z toho väčšina pauzovacích kresieb je v pomere 1:1, zväčša ide o akvarelové kópie – obvykle zachytávajú lepší stav nástenných malieb, než v akom ich môžeme pozorovať dnes. Možno na nich nájsť samozrejme aj kópie nápisov z nástenných malieb, ktoré vďaka kópiám môžu byť ľahšie čitateľné.

V pamiatkových zbierkach sa nachádza jediný celok slúžiaci vyslovene na dokumentáciu nápisov: v pozostalosti Flórisa Rómera (1815–1889) sú metódou vlhčeného papiera, resp. v pomere 1:1 grafitom zhotovené kópie nápisov zvonov a ich ozdôb, zozbieraných Rómerom alebo inými. Pozostalosť Rómera, ktorá sa dostala do pamiatkových zbierok, pozostáva zo 74 spisových obalov (ostatná časť jeho pozostalosti sa roztrúsila

Kutató Intézetének levéltári regesztagyűjteménye. Repertórium [Catalogue of Archival Extracts Held by the Research Institute of Art History of the Hungarian Academy of Sciences], Budapest 2001, s. 177–178.

⁵⁶² Forster Intézet, Tervtár, ltsz. K 4007, 4008, 4009, 4010.

po rôznych inštitúciách – značnú časť možno nájsť napr. vo Varadíne (Oradea, Rumunsko).⁵⁶³ Rómer si robil o svojich archeologických a pamiatkových cestách zápisky, a to medzi rokmi 1855–1888, z nich 41 sa tiež nachádza v pamiatkových zbierkach Forsterovho centra (ďalších 5 sa stratilo).⁵⁶⁴ Je účinnejšie študovať jeho zápisky (alebo mikrofilmy, na ktorých sú uchované z dôvodu ochrany) ako jeho štúdie, či iné články nachádzajúce sa v časopise *Archeológiai Értesítő*, pretože Rómer sa snažil zhotoviť z nápisov presné kópie.

Druhý väčší celok pozostalosti Flórisa Rómera sa nachádza v Rukopisnej zbierke **Krajinskej Széchényiho knižnici** v Budapešti (*Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tára*).⁵⁶⁵ Rukopisná zbierka maďarskej národnej knižnice nie je z tohto hľadiska skoro vôbec prebádaná, nachádzajú sa v nej samé prekvapenia. Jezuitský historik a mních Karol Wagner (1732–1790) využil svoju rukopisnú zbierku⁵⁶⁶ aj vo svojich historických prácach – vďaka nemu vieme dnes už o zničených náhrobných pamiatkach spišského prepošta Gašpara Baka Berendiho (†1493) zo Spišskej Kapituly, spišského prepošta Mikuláša z Červeného Kláštora (†1356) z Huncoviec, či Kataríny Tharczaiovej-Warkoczovej (†1512) z Kežmarku.⁵⁶⁷ V rukopisnej zbierke Miklósa Jankovicha (1772–1846) sa medzi nákresemi nachádza aj nápis zo žehňanského zvona.⁵⁶⁸ Dodnes nevyužitú ostávajú poznámky historika Ivána Nagy (1824–1898) o náhrobných nápisoch, erbových pamiatkach, historických údajoch z 13. až 19. storočia, ktoré zhotovoval počas svojho genealogického výskumu.⁵⁶⁹

Maďarské národné múzeum (*Magyar Nemzeti Múzeum*) uchováva viacero umeleckých predmetov, na ktorých sú zachované nápisy a ktoré pochádzajú z územia dnešného Slovenska. Napríklad krstiteľnicu zhotovenú v druhej polovici 14. storočia kúpili v Liptovskej Teplici, ale pochádza z Liptovského Michala.⁵⁷⁰ Múzeum uchováva zvon z Betlanoviec z roku 1499, z Kobylnice z roku 1611, zo Španej Doliny z roku 1619, z Jesenice z roku 1622, či z Poruby z roku 1648 (časť zbierky zvonov sa nachádza v súčasnosti v ostrihomskej časti národného múzea na ostrihomskom hrade).⁵⁷¹ Náhrobok Ladislava Kakasa – Kazaiho (†1395) bol objavený v Širkoviach, ale tam sa

563 Porovnaj: MAKKAY, János: Rómer Flóris Ferencz nagyváradi évei (1877–1889). In: *Archeológiai Értesítő* 118, 1991, s. 100–103.

564 Rómer Flóris jegyzőkönyvei I–XLVI. Rómer Flóris hagyatéka, Forster Intézet, Tudományos Irattár, ltsz. 956–993.

565 Napr. Rómer Flóris iratai. Rajzok és anyag archeológiájához: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1100.5; RÓMER Flóris vegyes iratai: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1111.1.

566 WAGNER, Carolus: *Collectio variarum inscriptionum et epithaphiorum in Regno Hungariae et adnexis provinciis repertorum*: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 1701.

567 TENŽE: *Analecta Scepūsii sacra et profani I–IV, Viennae – Posonii – Cassoviae 1773–1778*. Najmä zv. II, s. 339, 343, 344.; zv. III, s. 35, 72.; zv. IV, s. 211.

568 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 16/166, 15. sz.; vö. Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei, zost. Árpád Mikó, Budapest 2002, s. 323 (Kat. č. 367).

569 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 3010.

570 LOVAG, Zsuzsa: *Mittelalterliche Bronzegegenstände des Ungarischen Nationalmuseums (=Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica III)*, Budapest 1999, s. 112–113 (č. 323, obr. 323); VERŐ, Mária: *Spätmittelalterliche Erntaufbecken in Nordungarn: in der Zips und in Bartfeld*. In: *Acta Historiae Artium* 43, 2002, s. 157–158 (č. 10).

571 PATAY, Pál: *Corpus campanarum antiquarum Hungariae*. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt, Budapest 1989, s. 46–48. (č. 140, 145, 146, 148, 151), tab. 51/4, 53/1–4, 54/2, 54/4

asi dostal z obce Sajókaza.⁵⁷² Na náhrobnom kameni neznámeho rytiera, nájdeného v Skalici, (druhotne využitého ako kanalizačný poklop),⁵⁷³ ktorý zahynul v roku 1535, zobrazujúceho pancierovú postavu, sa objavil v značne poškodenom kolopise prvýkrát na epigrafických pamiatkach český či slovenský jazyk (*Letha... 1535 w sobot...*). V múzeu sa tiež nachádza niekoľko kusov nábytku, na ktorom sa nachádza nápis, napr. na nástennej skrini so sviatosťou z Hervartova, na bardejovskom, tzv. Matejovom stalle, či na podstavci pre knihy z Bobrovca.⁵⁷⁴

V zbierkach **Maďarskej národnej galérie** (*Magyar Nemzeti Galéria*)⁵⁷⁵ a **Kresťanského múzea** v Ostrihome (*Keresztény Múzeum*)⁵⁷⁶ sa nachádza nespočetné množstvo stredovekých oltárov, stredovekých a novovekých „tabuľových obrazov“, ktorých pôvod je na území dnešného Slovenska a nájde sa medzi nimi ne jeden, na ktorom sa nachádza donačný alebo biblický nápis či objednávateľská prosba. Prepis nápisov sa zväčša nachádza v umenovednej odbornej literatúre,⁵⁷⁷ z epigrafického hľadiska sa však s pamiatkami Karpatskej kotliny doteraz nikto nezaoberal. Pozostalosť Dénesa Radocsaya, ktorý zostavil tematické korpusy stredovekého umenia, napr. jeho fotografickú pozostalosť, uchováva *Régi Művészeti Osztály (Oddelenie staršieho umenia)* Maďarskej národnej galérie.

Je pravdepodobné, že zopár údajov týkajúcich sa epigrafických pamiatok zo Slovenska sa nachádza v maďarských zbierkach aj na iných miestach. Napríklad archív františkánskeho rádu uchováva rukopisnú a nákresovú zbierku hlavného priora Józsefa Jakosicsa (1738–1804). Popri rímskych a stredovekých textoch v kameni, či nákresoch náhrobkov sa v ňom nachádza aj kópia bronzovej krstiteľnice z územia Spiša-Matejoviec, na ktorej je nápis zhotovený ešte málo cvičenou rukou.⁵⁷⁸

572 Ltsz. 100/1939; TÓTH, Zoltán: A Rathold-nemzetség címeréhez. In: *Turul* 53, 1939, s. 43–49; ENGEL, Pál – LŐVEI, Pál – VARGA, Livia: Grabplatten von ungarischen Magnaten aus dem Zeitalter der Anjou-Könige und Sigismunds von Luxemburg. In: *Acta Historiae Artium* 30, 1984, s. 45–46.

573 Ltsz. 97/1910; NAGY, Mihály – BICZÓ, Piroška: *Lapidarium*. Hungarian National Museum Roman, Medieval, Early Modern Stone Collection, Budapest 1998, s. 11; LŐVEI, Pál: *Künstlerische Beziehungen in der Grabmalkunst der westlichen und nordwestlichen Gebiete des Königreichs Ungarn im Spätmittelalter*. In: *Galéria*. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave 2004–2005, Bratislava 2006, s. 135; obr. 13.

574 KOVALOVSKÝ, Júlia: *Gótikus és reneszánsz bútorok (=A Magyar Nemzeti Múzeum kincsei)*, Budapest 1980. IV. tab., 5–14, 20. obr.

575 A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei, zost. Miklós MOJZER, [Budapest] 1984; TÖRÖK, Gyöngyi: *Gótikus szárnyasoltárok a középkori Magyarországon. Állandó kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában [Gotische Flügelaltäre im mittelalterlichen Ungarn. Dauerausstellung der Ungarischen Nationalgalerie]*, Budapest 2005.

576 Magyarország műemléki topográfiája I. Esztergom műemlékei 1. Múzeumok, kincstár, könyvtár, összeállította: zost. István GENTHON, Budapest 1948.

577 RADOCSAY, Dénes: *A középkori Magyarország táblaképei [Tafelbilder des ungarischen Mittelalters]*, Budapest 1955; TENŽE: *Gotische Tafelmalerei in Ungarn*, Budapest 1963.

578 Magyar Ferences Levéltár és Könyvtár, Margit körút 23, Budapest II, Maďarsko, J. 2. 16: *Collectae a P. Joseph Jakosics, Tom. 37: Antiquitates*, 113.; Lővei, Pál: *Római és középkori kőfaragványok 18. századi rajzai a Ferences Levéltárban*. In: *Pavilon* 2–3, [Budapest] 1990, s. 8–11.